KISA KLASİKLER / 17

CHARLES DARWIN

Lapa Lapa Kelebek Yağıyordu

KAKTÜSÜN

ÇEVİRİ: EMRAH SERDAN

can klasik

Charles Darwin, henüz genç bir doğabilimciyken İngiliz Kraliyet Donanması'na ait **Beagle** adlı gemiyle beş yıllık bir yolculuğa çıkar. Rio de Janeiro'dan Avustralya'ya, Tahiti'den Falkland Adaları'na pek çok yeri görür ve buralara dair biyolojik, jeolojik ve antropolojik gözlemlerde bulunur. **Lapa Lapa Kelebek Yağıyordu**, Darwin'in Patagonya, Tierra del Fuego ve Macellan Boğazı'ndaki deneyimlerinden sahneleri, bu yerlerin doğasına, canlılarına ve yerlilerine dair çok özel gözlemlerini içeren bir seçki. Yolculuk dönüşü kaleme aldığı "Beagle Yolculuğu" adlı kitabından derlediğimiz, geminin güvertesine konan canlıların oraya nasıl geldiklerine dair isabetli tahminlerden Şili sıradağlarına doğru çıktığı yalnız bir yolculuğa kadar geniş bir yelpazeye yayılan bu bölümler, Darwin'in parlak bir biliminsanı olmanın yanı sıra, ne kadar iyi bir kaleminin olduğunu da gösteriyor.

#kısaklasikler #ingilizklasikleri #doğabilim #gemiyolculuğu #biyoloji #jeoloji #antropoloji #evrimkuramı

CHARLES DARWIN

LAPA LAPA KELEBEK YAĞIYORDU

Can Klasik

Lapa Lapa Kelebek Yağıyordu, Charles Darwin
İngilizce aslından çeviren: Emrah Serdan
It Was Snowing Butterflies
İlk baskı: *The Voyage of Beagle*, 1893
Bu çeviriye kaynak alınan basım: Penguin Classics, 2015
© 2020, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2020
2. basım: Ocak 2021, İstanbul
Bu kitabın 2. baskısı 4000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen
Düzelti: Ebru Aydın, Melis Oflas
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)
Kapak illüstrasyonu: Ferhat Akbaba

Kapak baskı, iç baskı ve cilt: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri
Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8
Yenibosna-Bahçelievler, İstanbul
Sertifika No: 44066

ISBN 978-975-07-4404-4

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25
Sarıyer / İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 43514

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

CHARLES DARWIN

LAPA LAPA KELEBEK YAĞIYORDU

ANLATI

İngilizce aslından çeviren

Emrah Serdan

can

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

CHARLES ROBERT DARWIN, 1809'de İngiltere'de doğdu. Yüksek öğrenimine Edinburgh Üniversitesi'nde tıp eğitimiyle başlayan Darwin, Cambridge Üniversitesi'nde teoloji öğrenimi gördü. *HMS Beagle* gemisinin beş yıl süren dünya seyahatine katıldı. Bu yolculuk sırasında yaptığı gözlem ve keşiflerle henüz 30 yaşında İngiltere'nin sayılı biliminsanları arasına girdi. Jeoloji Cemiyeti ve Kraliyet Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. 1858'de Alfred Russel Wallace'la birlikte doğal seçilim yoluyla evrim kuramını açıkladı. Darwin 1859'da yayımladığı *Türlerin Kökeni* adlı kitabında yer alan "doğal seçilim yoluyla evrim" kuramıyla tanındı. Evrim düşüncesini kuramsal bir çerçeveye oturtup sunduğu kanıtlar dizisiyle evrim olgusunun bilim dünyasınca kabulünü sağladı, biyoloji bilimini kökten değiştirdi. Bilimsel içerikli pek çok kitabı ve makalesi bulunan Darwin 1882'de öldü. Devlet töreniyle Londra'da Westminster Abbey'e defnedildi.

EMRAH SERDAN, 1986'da Şişli'de doğdu. İstanbul Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nden mezun olduktan sonra Oxford Üniversitesi'nde İngiliz ve Dünya Edebiyatı üzerine yüksek lisans yaptı. Edebiyat dersleri vermekte, editörlük ve çevirmenlik faaliyetlerini sürdürmektedir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

PATAGONYA

6 ARALIK 1833 – *Beagle*, bir daha çamurlu sularına dönmemek üzere Río Plata'dan yelken açtı. Patagonya kıyısındaki Puerto Deseado'ya doğru yol alıyorduk. Devam etmeden önce, denizdeyken yaptığım birkaç gözlemi aktarmak istiyorum.

Plata'nın ağzına birkaç mil uzaklıktayken ve Kuzey Patagonya açıklarında olduğumuz diğer zamanlarda geminin her yanını böcekler sarmıştı. San Blas Körfezi'ne on mil kadar uzaklıkta olduğumuz akşamlardan birinde, binlerce kelebek, sürüler halinde gökyüzüne uzanıyordu. Denizciler, "Lapa lapa kelebek yağıyor!" diye haykırıyordu ve manzara gerçekten de öyleydi. Birden fazla cins mevcuttu ama çoğunluğu tam olarak türdeş olmamakla birlikte İngiltere'de yaygın olan *Colias edusa*'ya [sarı azamet] benziyordu. Güveler ve zarkanatlılar da kelebeklere eşlik ediyordu; sonra olağanüstü bir *Calosoma* gemiye kondu. Bu böceğin daha önce de açık denizde yakalanmış olması oldukça kayda değer bir durumdur; çünkü *Cara-*

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

bidae [toprak böcekleri] familyasının uçtuğuna hiç denecek kadar az rastlanır. Güzel ve sakin bir gün olmuştu, bir önceki gün de aynıydı; rüzgâr hafif ve değişkendi. Böcekleri rüzgârın topraktan denize savurmuş olduğunu varsayamayacağımızdan, onların isteyerek kanatlandıkları sonucuna varmalıydık. *Colias* sürüleri, başta göçmen *Vanessa cardui*'lerinkine [diken kelebeği] benzer bir örnekmiş gibi gelseler de, aralarında rastlanan diğer böcekler bu vakayı diğerlerinden ayırıyor ve açıklamayı zorlaştırıyordu. Güneş batmadan kuzeyde şiddetli bir esinti patlak verince, on binlerce kelebeğin ve diğer böceklerin can vermesinin sebebini anlamış olduk.

Bir keresinde de Corrientes Burnu'na on yedi mil uzaklıktayken açık denizlerde yaşayan hayvanları yakalamak için denize bir ağ bıraktım. Geri çektiğimde ağın böceklerle kaplı olduğunu hayretler içinde fark ettim; açık denizde olmamıza rağmen tuzlu sudan zarar görmemiş gibilerdi. Topladığım bazı örnekleri sonra kaybettiysem de muhafaza edebildiklerim *Colymbetes*, *Hydroporus*, *Hydrobius* (iki tür), *Notaphus*, *Cynucus*, *Adimonia* ve *Scarabæus* cinslerine aitti. Başta bu böceklerin kıyıdan savrulmuş olduklarını düşündüm ama sonra sekiz cins arasında dördünün suda yaşadığını, ikisinin de kısmen su canlısı olduklarını hesaba kattığımda, Corrientes Burnu yakınlarında bir gölden akan minik bir ırmaktan denize sürüklenmiş ol-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

malarının en muhtemeli olduğuna kanaat getirdim. Her halükârda en yakın toprak parçasına on yedi mil uzaklıkta bir böceği yaşar halde bulmak ilginç mi ilginç bir durum. Böceklerin Patagonya kıyısından savrulduğuna tanıklık edenler olmuştur. Kaptan Cook[1] onlardan biriydi; daha yakın zamanda *Adventure*'ın kaptanı King[2] de. Muhtemelen ağaç ya da tepe gibi sığınacak bir yer olmadığından, açıktan gelen bir esintiyle kanatlı böcekler de denize savruluyordu. Karadan en uzakta gördüğüm böcek iri bir çekirgeydi (*Acrydium*); *Beagle* Yeşil Burun Adaları'na doğru rüzgâr üstüyken geminin güvertesine savrulduğunda en yakın kara parçası, alizelere tam olarak karşı olmayan Blanco Burnu'ydu; üç yüz yetmiş mil uzaklıktaki Afrika kıyısındaydı.

Birkaç defa da Plata'nın ağzına yakınken geminin halatlarını ince bir Gossamer örümceği ağı kaplamıştı. Bir gün (1 Kasım 1832) bu duruma özellikle dikkat ettim. Hava açık ve bulutsuzdu; gökyüzü sabah İngiltere'de bir sonbahar sabahında olduğu gibi tiftikli bir ağla kaplıydı. Gemi karaya altmış mil uzaklıkta, düzenli ancak hafif esen bir rüzgâr yönünde ilerlemekteydi. Uzunluğu bir santimin dörtte birini geçmeyecek kadar minik, koyu kırmızı renkli bir örümcekten yüzlercesi bu ağlara yapışmış halde duruyordu. Gemide o sıra-

1. James Cook (1728-1779): İngiliz denizci ve kâşif. (Y.N.)
2. Philip Parker King (1791-1856): Avustralyalı amiral ve gezgin. (Y.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

da bunlardan binlerce olabileceğini düşünüyorum. Halata değdiği noktada minik örümcek tiftikli ağın değil, tek bir ipliğin üzerinde duruyordu. Ağ, bu ipliklerin birbirine geçmesinden oluşmuş gibiydi. Örümceklerin tamamı aynı tür olsa da her iki cinsiyettendi ve yavruları da vardı. Ufak ve daha koyu renkli olmaları yavruların ayırt edilebilmesini sağlıyordu. Bu örümceği tasvir etmeyecek, sadece Latreille'in[1] saydığı cinsler arasında görmediğimi söylemekle yetineceğim. Minik havacı güverteye iniş yapar yapmaz harekete geçmiş, koşuşturmaya başlamıştı; düşüyor sonra yine aynı ipliği tırmanıyordu; bazen de ipliklerin köşesinden ufak ve düzensiz bir ağ örüyordu. Suyun yüzeyinde becerikli bir şekilde ilerleyebiliyordu. Rahatsız edildiği zaman ön bacaklarını kaldırarak hazır olda duruyordu. İlk geldiği zaman çok susamış gibiydi, üst çenesini uzatarak sıvıyı kana kana içti; aynı durumu Strack[2] da gözlemlemiştir: Bu durumun, minik böceğin kuru ve oksijeni az bir atmosferden geçmiş olmasının bir sonucu olduğu söylenebilir mi? Örümceğin ağı bitmeyecek gibi duruyordu. Tek bir iplikten sarkan birkaçını izledikten sonra, küçücük bir nefeste bile yatay bir çizgi halinde havalandıklarını gözlemledim. Bir başka sefer (25'inde) yine benzer şartlarda aynı ufak örümcek türünün minik bir tümseğe bırakıl-

1. Pierre André Latreille (1762-1833): Fransız zoolog. Modern böcekbilimin kurucusu olarak kabul edilir. (Ç.N.)

2. Friedrich Strack (1784-1854): Alman doğabilimci. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ması ya da tırmanması durumunda karnını kaldırdığını, ileri doğru bir ağ fırtlattığını ve yana doğru nedeni anlaşılmaz bir hızla süzüldüğünü defalarca gözlemledim. Örümceğin dile getirdiğim hazırlığı yerine getirmeden önce bacaklarını ipince bir iplikle bağladığını gördüğümü düşündüysem de bu gözlemim doğru muydu, emin değilim.

Bir gün Santa Fe'de[1] benzer bir durumu daha iyi gözlemleme fırsatım oldu. Yedi buçuk milimetre uzunluğunda, görünüş olarak bir *citigrada*'yı[2] andıran (dolayısıyla da Gossamer'den farklı) bir örümcek, bir direğin tepesinde dururken birden dört ya da beş ağ fırlattı. Gün ışığında pırıldarken ışık huzmelerine benziyorlardı; ancak düz değillerdi, rüzgârın savurduğu bir ipek şeridi gibi dalgalanıyorlardı. Ağ bir metreden uzundu ve ağzından yukarı doğru yükseliyordu. Örümcek bir anda ipliği bıraktı ve bir anda gözden kayboldu. Hava sıcaktı ve görünüşte oldukça durgundu ama bu hava şartlarında atmosfer asla bir örümceğin ağı kadar narin bir şeyi havalandıramayacak kadar dingin olamaz. Sıcak bir günde bir nesnenin kıyıya vuran gölgesine ya da uzak bir manzarada bir düzlüğe baktığımızda, ısınmış havanın yükselen akımının etkisi neredeyse her zaman görünür haldedir. Ve bu akım da ipliğinin üzerindeki minik bir örümcek kadar hafif bir nesneyi taşıyabilir.

1. Arjantin'in kuzeydoğusundaki vilayet. (Ç.N.)
2. (Lat.) *Citus gradus*: Hızlı ilerleyen. Bir örümcek türü. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Aynı türden, fakat farklı cinsiyetten ve yaştan örümceklere büyük sayılar halinde karadan fersahlarca uzaklıkta birkaç defa rastlanması, bu ağı üretenlerin onlar olduğunu kanıtladığı gibi, havada süzülme becerisinin de belli bir örümcek kavminin özelliği olduğunu gösterir, dalış yapmanın *Argyroneta*'ların [su örümceği] bir özelliği olması gibi. O halde Gossamer'in kökeninin, *Epeira* [küre dokuma örümcek] veya *Thomisa* gibi diğer bazı cinslerin yavruların ağlarından geldiğini söyleyen Latreille'in varsayımını reddedebiliriz; diğer yandan öbür örümceklerin yavrularının da havada yolculuk etme becerisine sahip olduklarını görebiliyoruz.

Plata'nın güneyine çeşitli geçişlerimizde bayrak bezinden bir ağa sık sık tırmanır, bu şekilde pek çok ilginç hayvan yakalardım. *Beroe*'nin (bir çeşit deniz anası) yapısı, titreşim halindeki sıra sıra *cilia*'sı[1] ve karmaşık olduğu kadar düzensiz dolaşım sistemiyle olağanüstüdür. Kabuklular içinde pek çok tuhaf ve tanımlanmamış cins bulunuyordu. Bazı açılardan notopodlara (ya da arka ayakları neredeyse sırtında olduğu için bu şekilde çıkıntıların alt kısmına tutunabilen yengeçlere) benzeyen bir tür, arka iyi ayağının yapısı sebebiyle oldukça ilginçtir. En altın bir üstündeki eklem, basit bir pençeye dönüşmez ve farklı uzunluklarda üç kıl benzeri uzantı halinde son bulur; içlerinde en

1. (Lat.) Kaş. Bir böceğin kanatlarının kenarındaki ince tüylere verilen ad. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

uzunu bütün bir bacak uzunluğundadır. Bu pençeler oldukça incedir ve zemine doğru yaslı olan dişleri oldukça keskindir. Eğimli uzuvların yassılaştığı bu kısımda beş minik vantuz bulunur; bunlar da mürekkepbalığının kollarındaki vantuzları andırır. Bu hayvan açık denizde yaşadığı ve muhtemelen istirahat edecek bir yer aradığı için, güzel yapılı bu uzvu medüzlerin ya da diğer yüzücü deniz hayvanlarının yuvarlak vücutlarına yapışmaya uygundur.

Karadan uzakta derin sularda yaşayan canlıların sayısı oldukça azdır: 35° enlemin güneyinde birkaç *beroe* ile *Entomostraca* alt sınıfına ait minik bazı kabuklu türler dışında hiçbir şey yakalamayı başaramadım. Kıyıdan birkaç mil ötede sığ sularda pek çok kabuklu türüne ve diğer hayvanlara rastlansa da, yalnızca geceleri ortaya çıkıyorlardı. Horn Burnu'nun güneyinde, 56° ve 57° enlemleri arasında ağ birkaç kez geminin gerisinden atıldıysa da, son derece ufak birkaç kabuklu tür dışında hiçbir şey çıkarılamadı. Ancak balinalar ve foklar, fırtınakuşları ve albatroslar okyanusun bu kısmında sıkça görülür. Kıyıdan uzakta yaşayan bu türlerin neyle beslendiklerini hep merak ederim. Albatrosun da aynı kondor gibi uzun süre perhiz yapabildiğine, kokmuş balina leşiyle çektiği ziyafetin uzun bir açlık dönemi boyunca onun karnını tok tuttuğuna inanıyorum. Balıkla besleniyorlar demek de meseleyi kolaylaştırmıyor; çünkü düşününce, balıklar neyle besleniyor? Atlas'ın merkezi

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ve dönenceler arası sularını gözlemlediğimde, burada sürüler halinde bulunan pteropodları, kabukluları ve radiataları[1], onları avlayan uçanbalıkları ve *uçanbalıkları* avlayan torik ve orkinosları düşündüğümde belki de bu derin deniz hayvanlarının bitkiler âleminin üyeleri gibi karbondioksit gazını ayrıştırabildiklerini düşünmeden edememiştim.

Karanlık bir gecede bu enlemlerde yolculuk ederken denizde olağanüstü güzel bir manzarayla karşılaştık. Şiddetli bir rüzgâr esti ve gündüz köpüklerle örtülü su yüzeyi birden solgun bir ışıkla parıldamaya başladı. Geminin pruvası fosforlu bir sıvıyı ikiye yarıyor, arkasından da süt kadar beyaz bir iz bırakıyordu. Tüm dalgalar göz alabildiğince parlıyordu ve ufuktaki gökyüzü, öfkeyle parlayan alevlerin de yansımasıyla artık karanlık değildi.

Güneye doğru ilerlediğimizde, denizde çok sık yakamoz olmaz; Horn Burnu uzaklarında da sadece bir kez öyle yakamoz gördüğümü anımsıyorum ki, o zaman da görüntü parlak değildi. Bu durum, muhtemelen okyanusun o tarafında organik varlıkların az olmasıyla yakından alakalıdır. Denizde yakamozlara dair Ehrenberg'in[2] yazdığı ayrıntılı makaleden sonra, konu hakkında herhangi bir gözlemde bulunmam gereksizmiş gibi geliyor. Yalnızca Ehrenberg'in tarif ettiği parçalı, jela-

1. Bilimsel sınıflandırmada ışınsal simetrili canlılar üst şubesi. (Ç.N.)
2. Christain Gottfried Ehrenberg (1795-1876): Alman doğabilimci. (Y.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

tinimsi zerreciklerin Kuzey'de olduğu gibi Güney Yarımküre'de de yakamozun ortak nedeni olduğunu eklemek isterim. Zerrecikler, bir tülbentin içinden geçebilecek kadar küçük olmakla birlikte birçoğu çıplak gözle seçilebiliyordu. Suyu bir bardağa döküp çalkaladığınızda kıvılcımlar saçılıyordu; ancak küçük bir deney tüpüne konulduğunda bu zerrecikler parıldıyor sayılmazdı. Ehrenberg bu zerreciklerin belli bir derecede uyarılabilir olduğunu ifade eder. Benimse su örneğini topladıktan sonra yaptığım bazı gözlemler başka bir sonuca işaret ediyor. Şunu da ayrıca dile getireyim; bir gece kullandıktan sonra ağın kısmen kurumasına izin vermiş, tekrar kullandığımdaysa yüzeyin sanki sudan yeni çıkarmışım gibi güçlü bir ışıkla parladığını görmüştüm. Zerreciklerin bu kadar süre boyunca canlı kalmış olması bana bu durumda pek mümkün görünmüyor. *Dianæa* türüne ait bir medüzü ölene dek sakladığımı ve tekrar suya koyduğumda suyun aydınlandığını da notlarımda belirtmişim. Dalgaların açık yeşil kıvılcımlarla pırıldadığını gördüğümde bunun nedeni ufacık kabuklu canlılardır diye düşünürüm. Gelgelelim birçok derin su hayvanının canlıyken etrafını aydınlattığı şüphe götürmez.

Denizin yüzeyin oldukça derinlerinde aydınlık olduğunu iki defa gözlemledim. Plata'nın ağzına yakın yerlerde, iki ile dört metre genişliğinde daire ve oval şeklinde lekeler kenarları belli olacak şekilde düzgün, ancak solgun bir ışıkla aydın-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

lanıyordu; çevredeki sudaysa sadece yer yer kıvılcımlar seçiliyordu. Görüntü mehtabın yansımasını ya da başka bir ışıklı cismi andırıyordu; dalgalanan yüzeyde cismin kenarları da titreşiyordu. Suyun dört metre altına ulaşarak seyreden gemimiz bu lekeleri bozmadan geçti. Dolayısıyla bu hayvanların geminin dibinden daha derinde bir yerde toplanmış olduklarını varsaymalıyız.

Fernando de Noronha yakınlarında denizden yanıp sönen bir ışık geliyordu. Bu görüntü, aydınlık bir sıvıda hızla hareket eden büyük bir balığa benziyordu. Denizciler de durumu buna atfediyorlardı; ancak ışıkların yanıp sönme frekansı ve hızı nedeniyle şüphelerim yok değildi. Genel bir gözlemde bulunarak bu manzaraya soğuk ülkelerden çok sıcak ülkelerde rastlandığını daha önce belirtmiştim. Atmosferdeki elektriğe yapılan bir müdahalenin bazen elektrik üretimine yardımcı olduğunu hayal ederim. Denizde birkaç gün hava her zaman olduğundan daha sakinse suyun daha aydınlık olduğunu, çünkü hayvanların bu sulara üşüştüğünü düşünüyorum kesinlikle. Jelatinimsi zerreciklerle dolu suyun kirli olduğunu ve benzer tüm örneklerde suyun atmosferle temas edecek şekilde çalkalanmasından sonra ışığın elde edildiğini gözlemlediğimden, bu ışığın organik zerreciklerin çözünmesinin bir sonucu olduğunu ve bu süreçle (insanın buna solunum adını veresi geliyor) suyun temizlendiğini düşünmüşümdür.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

23 ARALIK – Patagonya kıyısında 47° enlemindeki Puerto Deseado'ya vardık. Irmak, eni değişerek kıyıdan yaklaşık otuz kilometre içeriye ilerliyor. *Beagle*, eski bir İspanyol yerleşiminin girişinde bir yere demirledi.

Aynı akşam karaya indim. Yeni bir ülkeye ilk defa ayak basmak hep ilginçtir, özellikle de bu durumda olduğu gibi ziyaretin özgün ve belirgin bir amacı olduğunda. Altmış ile doksan metre arasında, porfir kütlelerinin arasında geniş bir ova uzanıyor ki bu tam Patagonya'ya özgü bir manzara. Yüzey oldukça düz; yassı çakıllar ve beyaz toprakla örtülü. Yer yer kahverengi ince çimen kümeleri, daha da az dikenli çalılar var. Hava kuru ve ılıman, mavi gökyüzü yalnızca zaman zaman bulutlarla örtülü. Bu kurak düzlüklerin ortasında dururken bir taraf hafifçe yüksekte kalan, ancak bir o kadar yassı ve tenha olan bir düzlüğün yamacıyla çevrelenmiş oluyor; diğer tarafta ise toprağın ısınmış yüzeyinden yükselen titrek serap her şeyi belirsizleştiriyor.

Düzlükleri yaran geniş, dibi düz vadilerdeyse çalılar daha bol yetişiyor. Ülkenin mevcut lağım şebekesi, böylesine geniş kanallar açmak için müsait değil. Bazı vadilerde karşılaşılan kadim bodur ağaçlar, sanki son sel olayından beri ne kadar zamanın geçtiğini kanıtlamak istercesine oraya yerleştirilmiş gibi. Yüzeydeki kabuklardan yola çıkarak, çakıl düzlüklerin yakın bir devirde deniz yüzeyinin üstüne çıktığını ispatlayabiliriz; yavaş yavaş çekilen suların ortaya çıkardığı vadiler için o döneme bakmamız gerekir. İklim öyle kuraktır ki,

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

insan bazen bu düzlüklerde günlerce yürür de tek bir damla su bulamaz. Porfir tepeciklerinin zemininde birkaç kuyu varsa da bunların içinde bulunan azıcık su da tuzludur ve kötü de kokar.

Böylesi topraklarda, İspanyol yerleşimcilerin kaderi de çok geçmeden yazılmıştı; iklimin yılın çoğunluğunda kurak olması ve göçebe yerlilerin ara sıra yaptığı saldırılar, sömürgecilerin yarım kalmış binalarını terk edip gitmesine sebep olmuştu. Ancak bu binaların yapımında kullanılan üslup, İspanya'nın eski dönemdeki gücünü ve refahını gözler önüne serer. Amerika'nın 41° enleminin güneyinde sömürge kurma çabaları hep felaketle sonuçlanmıştır. Puerto del Hambre'nin bilinen adı "Kıtlık Limanı", yüzlerce zavallı insanın uzun bir müddet çektiği feci ıstırabı ifade etmeye yeterlidir; yalnızca bir kişi bu felaketten sağ kurtulmuş ve olanları aktarabilmiştir. Patagonya kıyısındaki St. Joseph Körfezi'nde kurulan ufak yerleşime bir pazar günü yerliler saldırmış ve herkesi katletmiş, yalnız iki adamı sağ bırakmış, onları da yıllar boyunca göçebe kabileler yanlarında tutsak dolaştırmıştı. Río Negro'da şimdi çok yaşlanmış bu adamlardan biriyle sohbet etmiştim.

Patagonya'da hayvan çeşitliliği de bitki örtüsü kadar sınırlıdır. Çorak düzlüklerde bazen birkaç kara böceğin (Heteromera) sağda solda yürüdüğü görülebilir; bazen de bir kertenkele bir yerden bir yere kaçışır. Kuş olarak üç leş yiyen şahin, vadilerde de böcekle beslenen birkaç ispinoz gördük. En

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ıssız yerlerde *Ibis malanops* (orta Afrika'da bulunduğu söylenen bir tür) da az bulunur değil. Bu kuşların karnında çekirge, ağustosböceği, minik kertenkeleler ve hatta akrepler buldum. Yılın bir zamanı sürüler halinde, diğer zamanları çiftler halinde uçarlar: Sesli ve kendine özgü bir ötüşleri vardır, guanakoların kişneyişini andırır.

Ülkede oldukça yaygın görülen, Patagonya düzlüklerinin en bilinen dört ayaklı hayvanı olduğu söylenebilecek bu hayvandan biraz bahsedeceğim. Bazı doğabilimcilerin lamayla aynı hayvan olarak kabul ettiği guanako, Doğu'daki devenin Güney Amerika'daki temsilcisidir. Boyut olarak bir eşeğe benzer; yalnız bacakları ve boynu daha uzundur. Güney Amerika'nın tüm ılıman kesimlerine yayılmıştır; Tierra del Fuego'nun ormanlık adalarından Patagonya'ya, La Plata tepelerine, Şili'ye, hatta Peru'nun Cordillera Sıradağları'na. Yüksek yerlerden hoşlanan guanakolar, bu anlamda yakın akrabaları vikunyayla benzeşir. Güney Patagonya düzlüklerinde onları hiçbir yerde olmadıkları kadar çok gördük. Genellikle yarım düzineyle otuz arası sürüler halinde gezseler de, Santa Cruz kıyılarında rastladığımız sürüde en az beş yüz guanako olmalıydı. Macellan Boğazı'nın kuzey sahillerinde de çokça bulunurlar.

Guanakolar genellikle vahşidir ve son derece ürkektir. Mr. Stokes[1] bir keresinde belli ki kendile-

1. John Lort Stokes (1811-1885): Doğabilimci, subay. *Beagle*'da Darwin'le aynı kamarayı paylaştı. (Y.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

rinden korkan bu hayvanların sürü halinde kaçıştıklarını dürbünle seyretmişti; halbuki aralarındaki mesafe öyle büyüktü ki onları çıplak gözle göremiyorlardı. Bir avcı onların varlığından önce uzak bir mesafeden gelen korku dolu kişnemesiyle haberdar olur. Dikkatli baktığı takdirde sürünün uzak bir tepenin kenarında sıralanmış olduğunu görecektir. Yaklaştığınızda birkaç defa ses çıkarır, sonrasında ağır gibi görünen, aslında hızlı adımlarla uzaklaşır ve dar, aşınmış bir patikadan komşu tepeye doğru giderler. Ancak olur da insan biri ya da birkaçıyla karşılaşırsa, bu hayvanlar genellikle hareket etmeden durur, bu misafiri seyrederler; sonra, belki birkaç metre uzaklaşır, arkalarını dönüp tekrar bakarlar. Çekingenliklerindeki bu değişimin sebebi nedir? Uzaktaki insanı düşmanları puma mı sanmaktadırlar? Yoksa merakları, çekingenliklerini yenmekte midir? Meraklı olduklarına hiç şüphe yoktur; öyle ki, eğer bir insan kendisini yere atıp tuhaf davranışlar sergileyecek, örneğin bacaklarını havaya kaldırıp sallayacak olsa, bu hayvanlar mutlaka yavaş yavaş yaklaşıp onu inceleyecektir. Avcılarımız bu numarayla epey başarılı olmuş, hatta ilk birkaç tüfek atışı da hayvanlarca bu oyunun bir parçası sanılmıştır. Tierra del Fuego'nun dağlarında ve diğer yerlerde karşılaştığım guanakolar yaklaştığımda kişneyip bağrışmakla kalmamış, aynı zamanda sanki meydan okur gibi gülünç bir şekilde hoplayıp sıçramaya da başlamıştı. Kolay evcilleştirilen bu hayvanların

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

evlerin yakınında beslendiğini gördüm, ancak çoğunlukla alışkın oldukları düzlüktelerdi. Evcil guanakolar son derece arsızdır ve arkasına dönüp çifte atmaktan hiç çekinmez. Dişilerini korumak amacıyla saldırganlaştığı düşünülür. Oysaki vahşi guanakolar kendini nasıl savunacağını bilmez; öyle ki sahibi avcı gelene kadar bir köpek bile bu iri hayvanı kıstırmayı başarır. Davranışları sürü içindeki bir koyunu andırır. İnsanların at üstünde birkaç yönden geldiğini gördüklerinde şaşkına dönerler, nereye kaçacaklarını bilemez hale gelirler. Yerlilerin avlanma şekli de böyledir; kolaylıkla ortadaki bir yere doğru güdülüp etrafları sarılabilir.

Guanakolar suyu sever; Valdés Yarımadası'nda adadan adaya yüzdükleri görülmüştü. Byron seyahatlerinde onları tuzlu su içerken gördüğünü söyler. Mürettebattakiler de benzer şekilde bir sürünün Blanco Burnu yakınlarındaki tuzlanın sıvısını içtiğini görmüş. Ülkenin belli yerlerinde, tuzlu su içemiyorlarsa hiç su içmediklerini düşünüyorum. Gün ortasında fincan tabağı şeklinde çukurlar bulup toz toprak içinde yuvarlanırlar. Erkekleri birlikte savaşır; bir keresinde yakınımdan geçen ikisi bağrışmaya ve birbirlerini ısırmaya koyulmuştu; vurulduktan sonra toplandıklarında postlarında epey derin yaralar olduğunu gördük. Sürülerin bazen keşif kafilesi gönderdikleri olur; kıyıya elli kilometre uzaklıktaki Bahía Blanca'da epey seyrek rastlanan bu hayvanlardan otuz-kırk kadarı, ayak izlerine bakılırsa, tek sıra halinde suyu çamurlu ve

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

tuzlu bir ırmağa uğramıştı. Sonrasında, süvari alayı gibi nizamlı bir şekilde gelen sürü denize fazla yaklaştıklarını anlayıp geldikleri yönden yine düz bir çizgi halinde geri dönmüşlerdi. Guanakoların kesinlikle açıklayamadığım bir alışkanlığı var; her gün gidip dışkılarını aynı belirli yere yapıyorlar. Böyle bir öbeğin iki buçuk metre genişliğinde olanını gördüm; tahmin edebileceğiniz üzere epey bir dışkı vardı. Frezier bu alışkanlığın guanakolar kadar lamalarda da olduğunu belirtir; dışkıyı yakıt olarak kullanan ve toplama zahmetinden kurtulan yerliler için bu durumun epey kolaylık sağladığını söyler.

Guanakoların ölmeyi seçtikleri yerler mevcut. Santa Cruz kıyısında özellikle nehre yakın olan çalılık yerlerde toprak kemiklerle kaplı olduğundan bembeyazdı. O yerlerden birinde on-yirmi adet kurukafa saymışımdır. Kemikleri özellikle inceledim; etrafa saçılmış diğer örneklerde gördüğüm gibi kemirilmiş ya da kırılmış olmadıklarından, yırtıcı hayvanlar tarafından oraya sürüklenmemişlerdi. Bu hayvanların birçoğu ölmeden önce çalıların arasına ya da altına sürünmüşe benziyorlardı. Mr. Bynoe son seyahati sırasında aynı durumu Río Gallegos kıyılarında da gözlemlediğini dile getiriyor. Nedenini tam olarak anlamasam da, Santa Cruz'daki yaralı guanakoların hepsinin nehre doğru yürüdüklerini bizzat gözlemledim. Yeşil Burun Adaları'ndaki Santiago'da ücra bir dağ geçidinde, bir uçurumun köşesinde onlarca keçi ke-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

miğinin istiflenmiş olduğunu gördüğümü hatırlıyorum: O an bağrışmaya koyulmuş, adadaki keçilerin mezarlığının burası olduğunu söylemiştik. Bu önemsiz gibi gelen örneklerden söz etmemin sebebi, mağaralarda ya da alüvyon birikintilerinin altında rastlanan sağlam kemikleri kısmen açıklayacaklarını düşünmem; aynı şekilde, tortul yataklarda bazı memelilerin diğerlerinden daha fazla görülmesinin sebebi de bu. Santa Cruz'da bir sel guanako kemiklerini mutlaka sürükleyecekken, aralarında tek bir puma, devekuşu ya da tilki kemiği muhtemelen olmayacaktır. Ayrıca yaralanan neredeyse tüm su kuşlarının ölmek için kıyıya doğru hareket ettiğini gözlemlemek isterim; dolayısıyla, yalnızca bu sebepten ve diğer sebeplerden bağımsız olarak, kuş kalıntılarına fosil halinde rastlanmaz.

* * *

9 OCAK, 1834 – Hava kararmadan *Beagle*, Puerto Deseado'nun yaklaşık yüz on mil güneyindeki ferah ve güzel Puerto San Julián'a demir attı. Rıhtımın güney yakasında, yaklaşık yirmi yedi metre yüksekliğinde bir kayalık, yukarıda sözü edilen övgülerle kesişir; bu kayalığın yüzeyi yeni saçılan denizkabuklarıyla kaplıdır. Buradaki çakıl, diğer yerlerdekinden farklı olarak irili ufaklı, ince bir kızıl killi toprak katmanıyla kaplıdır, içinde tek tük kireçli taşlar da bulunur. Bu maddenin Pam-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

palar'dakilere benzediği söylenebilir; muhtemelen kökeni denize o noktadan dökülen ufak bir ırmağa ya da rıhtımın başındakine benzeyen bir çamur yatağına dayanmaktadır. Bu yerlerden birinde bu topraksı madde çakılı aşındırmış ve bir çukuru ya da oluğu doldurmuştu; bu yığıntının içine de bir küme irice kemik saplanmıştı. Bu kemiklerin ait olduğu canlı türü, Bahía Blanca'daki duruma benzer bir şekilde, şimdi okyanus kıyısını kaplayan kabukların var olmasından çok sonraki bir döneme aitti. Bundan emin olabiliriz, çünkü aşağıdaki setin ya da düzlüğün oluşumu mutlaka yüksek olan düzlükten sonra gerçekleştiği gibi, iki yüksek düzlüğün yüzeyinde daha yakın dönemden deniz kabukları serpilmiş haldedir. Kıtadaki son otuz metrelik rakımın yarattığı söylenebilecek bu küçük fiziksel değişimden yola çıkarak, bu hayvanın bugün hâlâ durduğu yere saplandığı günden beri Patagonya'nın ikliminin ve genel şartlarının aynı olduğu söylenebilir. İki çağa ait kabuklar tanımlanarak bu teşhis güçlendirilebilir. Sonra içinden çıkılmaz bir soru aklıma takıldı; hangi iri dört ayaklı hayvan, 49° 15′ enlemindeki çöllerde hayatta kalabilirdi? Bu kalıntıların hangi hayvana ait olduğunu o sırada kesinlikle bilmiyordum. Çok geçmeden, Mr. Owen'ın incelemesiyle bu bilmece çözüldü; ona göre bu kalıntılar guanako ve lamayla akraba olan, fakat deve kadar büyük bir hayvana aitti. *Camelidæ* [devegiller] familyasındaki var olan türler tümüyle verimsiz topraklarda

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yaşadıklarından, bu türün soyunun tükendiğini varsayabiliriz. Boyun omurlarının yapısı ve omurga atardamarlarının tırtıksız çapraz hatları akrabalığa işaret ediyordu; diğer bazı kısımlarsa daha istisnaiydi.

Bu keşfin en önemli sonucu, yaşayan hayvanların soyu tükenmiş olan türlerle bir akrabalığı olduğu yasasını doğrulaması olmuştu. Nasıl Patagonya'nın tipik dört ayaklı hayvanı guanakoysa ve nasıl Cordillera'nın kar kaplı zirvelerinde vikunyalar geziniyorsa, geçmiş bir zamanda da aynı familyaya ait bu devasa türe güney düzlüklerinde rastlanıyordu. Yaşayan *Ctenoyms*[1] türleri ile fosilleri; kapibara (ancak Mr. Owen'ın gösterdiği üzere bu örnek o kadar belirgin değildir) ile devasa toksodon; ve son olarak da Edentata'nın yaşayan türleri ile fosilleri arasında benzer bir akrabalığı görebiliriz. Günümüzde Güney Amerika'da bu takıma ait on dokuz türe farklı cinslere ayrılmış halde rastlanabilir; dünyanın geri kalanındaysa toplam sayı beştir. Ancak yaşayan ve ölen türler arasında bir akrabalık varsa, *Edentata*'nın [Xenarthra] fosillerinin son derece yaygın olduğunu öngörmemiz gerekir. Buna karşılık olarak Bahía Blanca'da keşfedilen *Megatherium* [dev yer tembel hayvanı] ve diğer üç-dört devasa türü sayabilirim; bu kalıntılardan bazıları, La Plata'nın uçsuz bucaksız topraklarında da bolca bulunabilir. Armadillolar ve

1. Tuko-tuko olarak da bilinen kemirgenler. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

prototipleri arasındaki benzersiz ilişkiyi daha önce belirtmiştim, bu benzerlik dış yüzeyleri gibi önemli olmayan bir yerde dahi belliydi.

Günümüzde kemirgen cinsleri türlerinin sayısı ve büyüklüğü nedeniyle, ayrıca nüfuslarının çok olmasıyla Güney Amerika'nın her yerinde karşımıza çıkmaktadırlar; bu hesapla, onlara fosil halinde de rastlayabileceğimizi düşünebiliriz. Mr. Owen toksodonun akrabalığını göstermişti; bir başka iri hayvanın da benzer bir akrabalığının çıkması imkânsız değildir.

Bahía Blanca civarında keşfedilen, dişlerinin büyüklüğü kapibaralara eşit olan kemirgeni de unutmamamız gerekir.

Türlerin birbirini izlediği yasası, bazı önemli istisnalarla birlikte, aklı felsefeye yatkın her doğabilimcinin ilgisini çekmelidir. Bu duruma ilk olarak Avustralya'da rastlanmış, kanguru ve diğer keseli hayvanlara benzeyen iri ve soyu tükenmiş bir türün fosilleri bir mağarada gömülü halde bulunmuştu. Amerika'da memeliler içinde rastlanan en dikkate değer değişim, *mastodon*'un, filin ve atın çeşitli türlerinin kaybedilmesi olmuştur. Bu *Pachydermata*[1] türleri bir zamanlar dünya üzerinde şimdilerde geyik ve antilopların olduğu kadar yaygındılar. Buffon bu dev armadilloları, lamaları, iri kemirgenleri ve kayıp *Pachydermata*'ları duymuş olsaydı, Amerika'da yaratıcı bir gücün olmadığını

1. Yunanca "Kalın derililer" anlamına gelen soyu tükenmiş memeli cinsi. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ifade etmek yerine bu gücün eski etkisini yitirdiğini daha inandırıcı bir şekilde söyleyebilirdi.

Bu kıtanın geçirdiği değişimin insanı hayrete düşürmesi işten bile değildir. Bir zamanlar bu kıtaya Afrika'nın güneyinde olduğu gibi devasa canavarlar doluşmuş olmalıyken, şimdi sadece tapir, guanako, armadillo ve kapibara gibi hayvanları görüyoruz; ataları olan bu türlerin yanında hepsi minicik kalıyor. Soyu tükenmiş bu dört ayaklıların büyük çoğunluğu, belki de tamamı, yakın bir çağda yaşamışlardı; birçoğu da var olan yumuşakçaların çağdaşıydı. Onların yok olmasından beri bu toprakların doğasında pek bir şey değişmiş olamazdı. Bu canlıları yok eden neydi o halde? Bu kalıntıların ulu mezarlığı Pampalar'da herhangi şiddetli bir olayın izleri görülmez, hatta aksine, değişimin oldukça sakin olduğu ve neredeyse fark edilmediği görülür. Bahía Blanca'da eski *Edentata*'ların şimdi aynı yerlerde görülen türler gibi kuru ve çorak topraklarda yaşadığı ihtimalini göstermeye çalışmıştım. Patagonya'nın deve benzeri laması, kemiklerinin büyüklüğü dışında hiçbir bilgi sahibi değilken beni şaşırtmıştı; iklimde büyük bir değişikliğin olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda bu hayvanın alışkanlıklarını tuhaf bir şekilde doğrulayabiliriz. Bu fosil atın ölümü hakkında ne söyleyebiliriz? İspanyol işgalcilerin beraberlerinde getirdiği canlıların binlerce, on binlerce yavrusunun doluştuğu çayırlarda ot bitmemiş olabilir mi? Bazı yerlere daha sonradan gelmiş

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kimi türlerin, kendisinden önce orada bulunan canlıların yiyeceklerini tüketerek onların yok olmasına sebebiyet vermiş olduklarına inanabiliriz; ancak armadillonun *Megatherium*'un, toksodon kapibarasının ya da deve benzeri guanakonun gıdasını tüketmiş olduğuna inanmak zor. Ancak bu değişimin ne kadar küçük olduğunu ve var olan canlıların hayatının, hatta sağlığının (salgınlardan gördüğümüz üzere) bağlı olduğu fizyolojik ilişkiler konusunda ne kadar bilgisiz olduğumuzu düşünecek olursak, yok olmuş türlerin yaşamı ya da ölümü konusunda söyleyeceğimiz sözler daha da içi boş olacaktır.

İnsan, türlerin birbirini izleyişinin nedeni olarak iklim ve gıda ya da düşman türlerin aynı topraklara gelmesi ya da diğer türlerin sayısının artması gibi basit ilişkilere inanmak ister. Ancak Kuzey Yarımküre'nin tamamında aynı çağda benzer şartların nasıl mümkün olduğunu ve İspanya'nın kıyılarında, Sibirya'nın düzlüklerinde ve Kuzey Amerika'da *Elephas primigenius*'un [mamut] soyunu tüketirken, daha az kapsamlı bir şekilde *Bos urus*'u [yaban öküzü] da nasıl yok ettiğini sormamız gerekir. Benzer değişimler hem Avrupa'da hem de Güney Amerika'nın Cordillera'sında *Mastodon angustidens*'in ve fosil atın hayatına bir nokta koymuş olabilir mi? Öyleyse sebebi tüm dünyada görülen bir değişim; örneğin iklim, fiziki coğrafyada yaşanan değişimler ya da küresel bir soğumadan kaynaklanan tedrici bir sıcaklık düşüşü olabilir.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Ancak bu varsayımla birlikte, Avrupa'da ya da Güney Amerika'da yumuşakçaları etkilemeyecek bu sözde değişimin bugün *dondurucu*, *ılıman* ve *sıcak* iklimlere sahip bölgelerde dört ayaklı hayvanları yok etmiş olduğu düşüncesiyle karşı karşıya kalırız. Bu tükeniş örnekleri akla (yakın bir benzerlik kurmak istemiyorum) bazı meyve ağaçlarını getirir; onlar da söylenene göre genç köklere aşılanmış, farklı bölgelere dikilmiş ve en zengin gübrelerle beslenmiş olmalarına rağmen bir şekilde çürümüş ve ölmüşlerdir. Uzun bir dizilimde ortaya çıkmış olmalarına rağmen binlerce, binlerce tomurcuğa (ya da mikroba) sabit ve kesin bir ömür biçilmiştir. Hayvanların büyük çoğunluğunda her bir hayvan türünden neredeyse bağımsızmış gibi görünür; ancak bir türün tüm canlıları aynı yasalarla birbirine bağlı oldukları gibi, ağaçtaki diğer tomurcuklara ya da bitkisel hayvandaki diğer poliplere de benzer.

Bir gözlemde daha bulunacağım. Bazı hayvan çeşitlerinin çeşitli hususi özelliklere sahip olduklarını ve sadece belli bölgelerde görüldüklerini görürüz; bu yapıların o iklime ya da toprağa uyum sağlamaktan ibaret olduğunu söyleyemeyiz, zira öbür türlü o yere insan tarafından getirilmiş diğer türler oradaki yerli türlerin soyunu tüketecek denli başarılı olmazlardı. Buradan yola çıkarak, bir türün yok olmasının tek sebebinin yaşadığı toprağın doğası (ve uğradığı değişim) olduğunu söylememiz yanlış olur. Kesin bir şekilde söyleyebileceği-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

miz tek bir şey vardır; o da tıpkı tek bir canlıda olduğu gibi türün de vadesini doldurmuş ve ömrünü tamamlamış olduğudur.

* * *

13 NİSAN – *Beagle*, Santa Cruz'un ağzında demir attı. Bu nehir, Puerto San Julián'ın yaklaşık yüz kilometre güneyinde. Bir önceki yolculuk sırasında Kaptan Stokes, nehirden elli kilometre içeri ilerlemişti ama erzak yetişmediğinden geri dönmek zorunda kalmıştı. Bu büyük nehir hakkında o zaman keşfedilenler dışında pek az şey biliniyordu. Kaptan FitzRoy[1], vakit el verdiğince rotasını devam ettirmeye kararlıydı. Ayın on sekizinde üç haftalık erzakla üç filika yola çıktı; yirmi beş kişiydik – karşımıza çıkacak bir yerli grubuna kafa tutabilecek sayıdaydık. Kabaran sular ve bulutsuz gökyüzü sayesinde iyi yol aldık, içme sularını çok geçmeden tattık; gece olduğunda gelgit sularını aşmak üzereydik.

Nehrin burada aldığı büyüklük ve görünüm, ulaştığımız en yüksek noktada bile pek azalmış değildi. Çoğu yerde üç yüz ile üç yüz elli metre genişlikte olan nehrin ortası yaklaşık beş metre derinlikteydi. Akıntının saatte dört ile altı knot aralığındaki hızı muhtemelen en kayda değer özelliği. Suları masmavi ancak hafif buğulu bir tonda;

1. Kraliyet donanmasında görevli İngiliz subay ve biliminsanı. *Beagle*'ın kaptanı. (Y.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

insanın ilk görüşte sandığı kadar saydam da değil. Nehir, kumsalı ve çevre düzlükleri kaplayan çakıltaşlarının üzerinde akıyor. Dolambaçlı olmasına karşın, batıya doğru düz bir çizgi halinde uzanan bir vadinin içinden geçiyor. Bu vadinin genişliği sekiz ile on altı kilometre aralığında; nehrin iki yanındaki yüksek düzlükler bazı yerlerde yüz elli metreyi buluyor ve karşı karşıya olağanüstü bir şekilde devam ediyor.

19 NİSAN – Böylesi güçlü bir akıntıya karşı kürek çekmek ya da yelken açmak elbette olanaksız. Dolayısıyla üç filikanın başı ve kıçı birbirine bağlandı, her birine iki mürettebat bırakıldı ve geri kalanlar kıyıya inip iz sürmeye başladılar. Kaptan FitzRoy'un kurduğu düzen herkesin işini görmesine yardımcı olduğundan ve herkes görevleri paylaştığından, bu sistemi anlatacağım. Herkesin içinde olduğu kafile iki gruba ayrılmış, her grup bir buçuk saatliğine iz sürme işini üstlenmişti. Her filikadaki subaylar mürettebatıyla birlikte oturuyor, onlarla aynı kaptan yemek yiyor ve aynı çadırda uyuyordu; dolayısıyla her filika diğerinden bağımsızdı. Güneş battıktan sonra etrafı çalılarla kaplı ilk düzlük yer o gece kalacağımız yer olarak seçildi. Mürettebat yemekleri nöbetleşe yapmaya karar vermişti. Filika hemen sudan çıkarıldı, aşçı ateşi yaktı; iki kişi çadırı kurdu; dümenci filikadan eşyaları indirirken, diğerleri bu eşyaları çadırlara götürdüler ve ateş için yakacak odun

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

topladılar. Bu şekilde işleyen düzende gece için tüm hazırlıklar yarım saatte tamamlanmıştı. İki adam ve bir subay gece boyunca nöbet tutacak, filikalara göz kulak olacak, ateşi besleyecek ve kafileyi yerlilere karşı koruyacaktı. Kafiledeki herkes dönüşümlü olarak gece boyunca bir saat nöbet tutuyordu.

Üzeri dikenli çalılarla kaplı adacıklardan ve aralarındaki sığ suyollarından geçtiğimiz için gün boyu kısa bir mesafe gidebildik.

20 NİSAN – Adaları aşarak işe koyulduk. Gün boyunca devam ettirdiğimiz yürüyüş bizi epey yorsa da düz bir çizgi halinde ancak on beş kilometre, toplamda en fazla yirmi ya da yirmi beş kilometre kadar ilerleyebildik. Gece uyuduğumuz yerin ilerisi, Kaptan Stokes bu noktada geri döndüğü için bilinmeyen topraklardı. İleride büyük bir alevin dumanlarını gördük ve bir atın iskeletini bulduk; yerlilerin yakında olduğunu anlamıştık. Ertesi sabah (21'inde) yerlilerin bindiği at sürüsünün ve taşıdıkları *chuzos* isimli uzun mızrakların bıraktığı izleri toprakta keşfettik. Aramızda, geceleyin bizi seyretmiş olduklarını konuştuk. Kısa süre sonra geldiğimiz yerde karşımıza çıkan, yetişkinlere, çocuklara ve atlara ait taze ayak izleri, bu kafilenin nehri geçmiş olduğunu gösteriyordu.

* * *

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

29 NİSAN – Yüksek bir noktadan geçerken kasvetli bulutların arasında ara ara seçtiğimiz Cordillera'nın beyaz tepelerini nihayet selamlayabildik. Sonraki birkaç gün boyunca ağır ağır ilerleyebildik; nehir yolu hem çok dolambaçlı hem de kayağantaşı ve granitten kadim kaya parçalarıyla kaplıydı. Vadiyi çevreleyen düzlüğün görüntüsü üç yüz otuz metre yükseklikte oldukça farklıydı. Bu bölgede yassı porfir taşları, sivri bazalt parçaları ve yukarıda sözünü ettiğim diğer taşlara karışıyordu. Bu yerini şaşırmış kayaların arasından fark ettiğim ilki, en yakın dağa yüz kilometre uzaklıktaydı; daha az yol gitmiş bir diğeriyse yaklaşık beş metrekareydi ve çakılların arasında bir buçuk metre kadar yükseliyordu. Öyle köşeliydi ve büyüktü ki, başta oraya ait bir kaya parçası olduğunu düşündüm ve pusulamı çıkararak, yarığın hangi yönde olduğunu hesaplamaya çalışacak oldum. Buradaki ovalar kıyıya yakın yerler kadar düzlük değildiler ama herhangi bir şiddetli olayın izlerini hemen belli ediyorlardı. Şartlar böyleyken, toprakların tamamı sular altındayken bu kayanın buzlar üzerinde buraya gelmiş olması dışında bir fikir akla gelmiyor. Ama bu konuya daha sonra tekrar döneceğim.

Son iki gündür atlara ait ayak izlerine ve yerlilere ait ufak tefek eşyalara –bir örtü parçasına, birkaç devekuşu tüyüne– rastlamıştık ama hepsi uzun zaman önce toprağa bırakılmış gibiydiler. Yerlilerin nehri geçtiği yerle bu belde arasında ki-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

lometreler olsa da, bu toprakların tümünün oldukça tenha olduğu söylenebilir. Guanakoların çokluğunu düşündüğümde başta bu duruma şaşırdıysam da, nalsız bir atın çok geçmeden ilerleyemez olacağı bu taşlı düzlükler her şeyi açıklıyordu. Yine de bu merkezî bölgenin iki yerinde karşılaştığım iki taş öbeği asla tesadüfen yanyana gelmiş olamazdı. En yüksek yanardağ yamacının kenarında sivri bir şekilde yükseliyor ve daha ufak olsalar da Puerto Deseado yakınındaki kayalıkları andırıyorlardı.

4 MAYIS – Kaptan FitzRoy filikaları daha ileri götürmemeye karar vermişti. Nehir oldukça dolambaçlı bir seyir izliyordu ve akıntı çok hızlıydı; bu toprakların görünümü de bizi daha fazla ilerlemeye davet ediyor sayılmazdı. Her yerde aynı şeylerle ve aynı kasvetli manzarayla karşılaşıyorduk. Atlas Okyanusu'na kırk beş fersah, Pasifik Okyanusu'nun en yakın kolunaysa yirmi fersah uzaklıktaydık. Bu yukarı kısımdaki vadi, kuzeyde ve güneyde bazalt platolarıyla, önünde kar kaplı Cordillera Sıradağları'yla çevrili geniş bir havzaya açılıyordu. Ancak bu ulu dağları hüzünle seyrediyorduk; zirveye çıkıp aşağıdaki düzlükleri seyredeceğimize, durduğumuz yerden onların biçimini ve yapısını hayal etmek zorundaydık. Daha yükseğe ulaşmayı denemenin bize mal olacağı vakit kaybının yanı sıra, birkaç gündür zaten ekmek tayınımız yarıya inmişti. Bu da tamahkâr biri için

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yeterli olsa da, uzun bir yürüyüşten sonra bize az geliyordu. Az lokmanın ve kolay sindirimin nimetlerini yalnız daha önce denememiş olanlar anlatsınlar.

5 MAYIS – Gün doğmadan inişe başladık. Akıntı bizi baş döndürücü, saatte ortalama on knot'luk bir hızla götürüyordu. O kadar yolu tırmanmak için beş buçuk günlük emeği harcadığımızı o gün hesapladık. Ayın sekizinde, yirmi bir günlük maceramızdan sonra *Beagle*'a döndük. Ben hariç herkes durumdan mutsuzdu; bense bu tırmanış sayesinde Patagonya'nın büyük tersiyer oluşumu konusunda çok ilginç bilgilere erişmiştim.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

TIERRA DEL FUEGO

17 ARALIK 1832 – Patagonya bölümünü tamamladığıma göre, şimdi Tierra del Fuego'ya ilk gelişimizi anlatacağım. Öğle vaktini biraz geçtikten sonra San Diego Burnu'nu aştık ve meşhur Le Maire Boğazı'ndan içeri girdik. Fuego kıyısından uzaklaşmadan gitsek de Staten Adası'nın[1] yalçın ve sert hatlarını bulutların arasından seçmek mümkündü. Öğleden sonra Bahía Buen Suceso'ya[2] demir attık. Boğaza girdiğimizde bu vahşi toprakların sakinlerine yaraşır bir şekilde karşılandık. Fuego'lulardan oluşan bir takım, dolambaçlı ormana gizlenmiş, denize bakan yabani bir noktaya konuşlanmıştı; önlerinden geçerken ayağa kalktılar ve yıpranmış mantolarını sallayarak avaz avaz, gür bir sesle bağırdılar. Vahşiler geminin peşinden geldi; akşam olurken ateşlerini gördük ve bir kez

1. İngilizcede Staten Island, Hollandacada Stateneiland adıyla bilinen bugünkü Isla de los Estados, New York'taki Staten Island gibi adını Hollanda Meclisi'nden alır (*Staten-Generaal*). (Ç.N.)

2. (İsp.) Güzel Başarı Körfezi. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

daha bağırdıklarını işittik. Limanın bulunduğu güzel noktanın yarısı yuvarlak tepeli alçak, kayrak dağlarla çevrili, suyun kenarını da sık mı sık bir orman kaplıyor. Bu manzaraya bir kez bakmak, daha önce gördüğüm her şeyden ne kadar farklı olduğunu göstermek için yeterliydi. Geceleyin sert bir rüzgâr başladı ve bir fırtına dağdan üzerimize doğru esmeye başladı. Denizde olsak halimiz nice olurdu; o yüzden biz de başkaları gibi, buraya Güzel Başarı Körfezi diyebiliriz.

Sabah olduğunda kaptan, Fuego sakinleriyle haberleşmek için bir kafile yolladı. Selamlaşacak kadar yaklaştığımızda orada bulunan dört yerliden biri hararetli bir şekilde bağırarak, ineceğimiz yeri bize göstermeye çalıştı. Kıyıya ulaştığımızda kafiledekiler endişeliydiler ama konuşmaya ve el kol hareketleri yapmaya devam ettiler. Şüphesiz karşılaştığım en ilginç ve en acayip manzaraydı. Vahşi insan ile medeni insan arasındaki farkın bu kadar büyük olduğuna söyleseler inanmazdım. Bu fark, insan kendini geliştirebilen bir canlı olduğu için vahşi hayvanla ehlileştirilmiş hayvan arasındaki uçurumdan da büyük. Sözcülerin başındaki adam yaşlıydı ve ailenin reisi gibi görünüyordu; yanındaki üç kişi de iki metre boyunda, güçlü kuvvetli adamlardı. Kadınları ve çocukları göndermişlerdi. Fuego'lular, batıdaki bodur ve sefil komşularından çok ayrı bir ırk. Onlardan daha üstünler; Macellan Boğazı'ndaki meşhur Patagonyalılara daha çok benziyorlar. Guanako postundan

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

bir harmaniyi yünlü yüzünü dışarıda bırakarak giyiyorlar; omuzlarına attıkları bu harmani dışında tamamen çıplaklar. Derileri paslanmış bakırı andıran kızıl renkte.

Yaşlı adamın kafasındaki beyaz tüyden başlık, siyah, kaba, birbirine karışmış saçlarını kısmen örtüyordu. Yüzüne iki geniş yatay şerit çiziliydi; biri kıpkırmızıydı ve üstdudağından geçerek bir kulağından öbür kulağına uzanıyordu; tebeşir gibi beyaz olan diğeri kırmızının üstündeydi, gözkapakları da bu renkteydi. Diğer adamların bazıları kömürden siyah bir tozla boyanmışlardı. Kafile, *Der Freischütz*[1] gibi oyunlarda sahneye çıkan iblislere çok benziyordu.

Davranışları oldukça bayağıydı; güvensiz, şaşırmış ve ürkmüş oldukları yüz ifadelerinden okunuyordu. Onlara armağan ettiğimiz kızıl örtüyü aldıkları gibi boyunlarına bağladıktan sonra hemen arkadaşımız oldular. Yaşlı adam bunu, göğsümüze vurarak ve insanların tavuk beslerken çıkardıkları sese benzeyen kısa sesler çıkararak gösterdi. Yaşlı adamla yürüdüm, aynı dostluk gösterisini birkaç defa daha tekrar etti; aynı anda hem göğsüme hem sırtıma üçer defa vurarak bu gösteriyi tamamladı. Sonra benim de bu iltifatı yanıtlamam için göğsünü açtı, vurduğumda da gayet mutlu oldu. Bu insanların dilinin bizce kolay anlaşılır ol-

1. (Alm.) "İyi Avcı". Alman besteci Carl Maria von Weber'in 1821 tarihli operası. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

duğunu söylemek mümkün değildir. Kaptan Cook dillerini boğaz temizleme sesine benzettiyse de, hiçbir Avrupalı böyle genizden gelen kalın ve tıkırtılı seslerle boğazını temizlemez.

Muazzam bir taklit yeteneğine sahipler: ne zaman öksürecek veya esneyecek ya da tuhaf bir harekette bulunacak olsak, bizi hemen taklit ediyorlardı. Kafilemizdekilerin bazıları gözlerini kısıp tuhaf suratlar yapmaya başladılar; ancak Fuego'lu gençlerden biri (gözlerine çektiği beyaz bir şerit dışında tüm suratı kapkara boyanmıştı) yüzünü çok daha korkunç bir şekilde ekşitti. Onlara hitaben söylediğimiz herhangi bir cümledeki her kelimeyi tıpatıp tekrar edebiliyorlardı ve bazı kelimeleri uzun bir müddet hatırlıyorlardı. Halbuki biz Avrupalılar, yabancı bir dilin seslerini birbirinden ayırmanın ne kadar güç olduğunu biliriz. Örneğin hangimiz bir Amerikalı yerlinin üç kelimeden uzun bir cümlesini takip edebiliriz? Tüm vahşiler bu sıra dışı taklit yeteneğine sahipler. Kaffirlerin[1] de gülünç alışkanlıkları olduğunu benzer kelimelerle dinlemiştim; Avustralyalılar[2] da benzer şekilde herhangi bir kimsenin yürüyüşünü taklit etmeyi ve anlatmayı becerebilmeleriyle ünlüdürler. Bu özelliğin açıklaması nedir? Eskiden beri medeni olanların aksine, vahşi insanların algılarının ve duyularının daha keskin olmasının bir sonucu mudur?

1. (İng.) *Coffre*. Siyahi Afrikalılar için kullanılan eski bir pejoratif. "Kâfir"le aynı kökenden gelir. (Ç.N.)

2. Aborijinleri kastediyor. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Kafilemizdekiler bir şarkı tutturduklarında Fuego'luların hayret içinde kalakalacaklarını düşünmüştüm. Şaşkın gözlerle dansımızı izlediler ama gençlerden biri davet edildiğinde hiç itiraz etmeden kalkarak azıcık vals yaptı. Avrupalılara pek alışık olmamalarına rağmen ateşli silahlarımızı biliyor ve onlardan çekiniyorlardı; hiçbir kuvvet onları ellerine bir ateşli silah almaya zorlayamazdı. Bizden dilenircesine bıçak istediler ve bunun için İspanyolca "*cuchilla*" kelimesini kullandılar. Ne istediklerini söyledikleri gibi aynı zamanda, sanki ağızlarında balina yağını tutuyorlarmış da, yırtmak yerine kesiyorlarmış gibi yaparak bir yandan canlandırıyorlardı.

Bu insanların Jemmy Button'a (bir önceki yolculukta İngiltere'ye götürülen Fuego'lulardan biri) olan davranışlarını izlemek ilginçti; hemen o ve diğerleri arasındaki farkı anladılar ve bu konuda aralarında tartışmaya başladılar. Yaşlı adam Jemmy'ye dönerek uzun uzun konuştu ve anlaşılan onu kendileriyle kalmaya davet etti. Ancak Jemmy dillerini pek anlamıyor, dahası, hemşerilerinden utanç duyuyordu. York Minster (bu adamların bir diğeri) kıyıya geldiğinde vahşiler onu da aynı şekilde fark etmiş ve ona sakal tıraşı olmasını söylemişlerdi; adamın suratında yirmi tüy ya vardı ya yoktu, bizse kesilmemiş sakallarımızla orada duruyorduk. Onun derisinin rengini incelediler ve bizimkiyle karşılaştırdılar. Kollarımızdan birini açtığımızda coşkuyla ve hayretle beyazlığına ba-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kakaldılar. Aramızda daha kısa ve sarışın olan (aslında sakallı) iki-üç subayın kafiledeki kadınlar olduğunu düşündüklerini sandık. Fuego'luların en uzunu, boyunun fark edilmesinden pek memnun olmuştu. Mürettebattaki en uzun adamla sırt sırta geldiğinde hem yüksekte hem de parmaklarının üzerinde durmaya çalıştı. Ağzını açıp dişlerini gösteriyor, sonra suratını çevirerek profilden bir bakış atıyordu; tüm bunları yaparken öyle hevesliydi ki herhalde kendisinin Tierra del Fuego'daki en yakışıklı adam olduğunu düşünüyordu. Bize gösterdikleri saygıyla karışık merak sona erdiğinde, bu vahşilerin her anki şaşkınlığı ve taklitçiliği kadar gülünç ya da ilginç olan hiçbir şey kalmamıştı.

Ertesi gün bu ülkenin biraz daha içerilerini görmek için yola çıktım. Tierra del Fuego'nun dağlık bir ülke olduğu söylenebilir; kısmen suya gömülü oldukları için vadilerin olması gereken yerlerde sığ adacıklar ve körfezler bulunur. Dağın yamaçları (okyanusa açılan batı yakası hariç) su kıyısından yukarılara kadar muazzam bir ormanla kaplıdır. Ağaçlar üç yüz ile dört yüz elli metre yüksekliğe kadar devam eder; arkasından turbalıklar ve bodur dağ bitkileri başlar; sonrasında görülen kar hattı yıl boyu kalkmaz ve Kaptan King'e göre, Macellan Boğazı'nda dokuz yüz ile bin iki yüz metreye kadar iner. Ülkenin herhangi bir yerinde düzlük bulmak çok zor. Puerto del Hambre yakınlarında minik bir düzlük görmüştüm, bir de Goeree Yolu yakınlarında daha büyük sayılabile-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

cek bir düzlük vardı. Her ikisinde ve diğer gördüğüm örneklerde de, bu düzlüklerin yüzeyi derin bir turba bataklığıyla kaplıydı. Ormanın içinde dahi zemin yavaş yavaş çürüyen ve ıslak olduğu için ayağa yapışan bitkilerle örtülü.

Ormandaki yolu zorlamakta pek bir ümit göremeyince, dağdaki nehir yolunu izlemeye başladım. Başta yoluma çıkan şelaleler ve ölü ağaçlar nedeniyle zorlukla ilerleyebiliyordum; fakat sonra, taşan nehir sularının iki yanı açmış olması nedeniyle yol biraz daha genişledi. Ağır ağır devam ederek bu çarpık ve kayalık kıyılarda bir saat daha ilerledim ve sonunda görkemli bir manzarayla ödüllendirildim. Geçidin kasvetli derinliği, burada yaşanmış olan şiddetin evrensel belirtilerini taşıyordu. Her köşede düzensiz taş ve kökünden sökülmüş ağaç öbekleri duruyordu; diğer ağaçlarsa hâlâ yıkılmamış olmalarına karşın bütünüyle çürümüştü ve her an devrilmeye hazır gibiydi. Büyüyen ve çürüyen iç içe geçmiş bitkiler bana tropik iklimlerdeki ormanları hatırlattı, ancak bir fark vardı: Buradaki ıssız yerlerde egemen olan ruh Yaşam değil, Ölüm'dü. Nehir yolunu izleyerek nihayet bir toprak kaymasının dağ yamacına kadar önümü açtığı bir noktaya geldim. Bu yolu izleyerek epey yükseğe tırmandım ve çevredeki ormanların manzarasıyla karşılaştım. Tüm ağaçlar aynı türe, *Fagus betuloides*'e[1] aitti; diğer kayın tür-

1. Güney Patagonya'da yedşen, "Macellan kayını" adıyla da bilinen bir ağaç. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

leri ve kış kabuğunun[1] sayısı yok denecek kadar azdı. Bu ağaç yıl boyunca yaprak dökmez; ancak yaprakları hafif sarımtırak, kahverengi-yeşil bir renge sahiptir. Bu ağaçlarla kaplı ormanın kasvetli, donuk bir görüntüsü vardı ve güneşin ışığı da manzarayı daha canlı göstermiyordu.

1. Latincesi *Drimys winteri* olan ince gövdeli, yirmi metre kadar uzayan bir ağaç. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

MACELLAN BOĞAZI

21 ARALIK – *Beagle* yola çıktı: Ertesi gün gündoğusu esintisinin yardımıyla Barnevelt'lere yaklaştık ve Hile Burnu'nun kayalık zirvelerinden geçerek saat üç gibi rüzgârın aşındırdığı Ümit Burnu'nu aştık! Akşam sakin ve bulutsuzdu; dağın yükselmesinden mesafeyi de ölçebiliyorduk.

Fuego'lular iki kez bize musallat oldu. Kıyıda araç gereç, giysi ve adamlar olduğu için onları korkutmaya gerek görüldü. İlk sefer, uzaktalarken birkaç el top atıldı. Gülleler suya düştüğünde yerlilerin yerden taş toplayıp meydan okurcasına, iki buçuk kilometre ötedeki gemiye fırlatmalarını dürbünle seyretmek pek matraktı! Daha sonra uzakta bir yere doğru tüfek atışı yapması için bir filika gönderildi. Fuego'lular ağaçların ardına saklandı ve her tüfek atışında ok atmaya koyuldular; ne var ki hiçbiri filikaya erişemedi ve gemi subayı okları göstererek güldü. Bu durum Fuego'luları çileden çıkardı; harmanilerini çıkarıp beyhude bir öfkeyle sallamaya başladılar. Sonunda güllelerin ağaçlara

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

çarpmasıyla kaçıştılar, biz de sükûnet içinde kafa dinleyebildik.

Beagle'ın şubat ayında buraya uğradığı önceki bir seferde, bir sabah saat dörtte yola çıkarak sekiz yüz metre yüksekliğindeki, bu semtin en yüksek noktası olan Tarn Dağı'na tırmanmıştım. Tekneyle dağın eteklerine gelmiş (en iyi kısmı değildi) ve tırmanmaya başlamıştık. Orman suyun en yukarı noktasından itibaren başlıyordu ve ilk iki saatte zirveye çıkabileceğimizden ümidi kesmiştim. Orman öyle sıktı ki, mütemadiyen dönüp pusulama bakmaya mecbur kalıyordum; dağlık bir bölgede olmamıza rağmen tanıdık her nokta hemen gözden kayboluyordu. Sarp dağ geçitlerinde ölümü düşündüren kasvet karşısında her türlü sözcük yetersiz kalıyordu; dışarıda bir kasırga vardı ama bu oyuklarda uzun ağaçların tepesini titreten ufacık bir esinti dahi yoktu. Her yer karanlık, soğuk ve ıslaktı; ne mantar ne yosun ne de eğreltiotu bu toprakta bitebiliyordu. Vadilerde güçlükle ilerlemek dahi imkânsızdı; her köşede düşmüş bir çürük ağaç gövdesi yüzünden yol kapalıydı. Bu doğal köprüleri aşarken insan sık sık dizine kadar çürük ağaca batıyordu; diğer zamanlarda, sağlam bir ağaca yaslanayım derken insan en ufak bir dokunuşta devrilecek çürük bir nesneyle karşılaşıyordu. Sonunda kendimizi bodur ağaçların arasında bulduk ve çok geçmeden bizi zirveye götürecek çıplak bayıra vardık. Tierra del Fuego'nun alışıldık bir görüntüsü karşımızdaydı: en yükseklerine yer

yer kar yağmış, sıra halinde yamuk yumuk tepeler, koyu sarı yeşil vadiler ve her bir koldan karayı işgal etmiş deniz. Sert bir rüzgâr içimize işliyordu ve gökyüzü sisliydi, bu yüzden dağın zirvesinde fazla durmadık. İnişimiz çıkışımız kadar zahmetli olmadı; insan bedeni ister istemez yolunu açıyor, her ayağı kaydığında ve düştüğünde doğru yolu buluyordu.

* * *

Sibirya'daki hayvanların kusursuz bir şekilde muhafaza edilmesi konusu, birkaç yıl öncesine kadar jeoloji biliminin çözmeye çalıştığı en zor problemlerden bir tanesiydi. Bir yandan hayvan leşlerinin herhangi bir tufan tarafından uzun mesafeler boyunca sürüklenmemiş olduğu kabul edilirken, diğer yandan bu hayvanların yaşadığı dönemde iklimin bambaşka olduğu, aynı bölgede buzla karşılaşmanın Ganj Nehri'nin donmasıyla eşdeğer olduğu da kesin olarak görülüyordu. *Principles Of Geology* [Jeolojinin İlkeleri] kitabıyla Mr. Lyell bu konuya en çok açıklık getiren kişi olmuş, bunun için de mevcut nehirlerin kuzey akıntılarının eskiden hayvan leşlerini de aynı yönde taşımış olabileceğini işaret etmiş; (Humboldt'tan[1] yola çıkarak) sıcak iklimdeki canlıların ne kadar uzağa yolculuk ettiklerini göstermiş; türleri aynı olma-

1. Alexander von Humboldt (1769-1869): Prusyalı doğabilimci. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

yan aynı cinsten iki hayvanın davranışlarını karşılaştırırken temkinli davranmak gerektiğine ısrar etmiş; özellikle de rakımın yükselmesinin bir sonucu olarak kapalı bir iklimden daha sert bir iklime geçiş olduğunu, son zamanlarda eklediği kanıtlarla birlikte öne sürmüştür.

Önceki sayfalarda, gıda *miktarı* açısından bu iri dört ayaklı hayvanların bitki örtüsü zayıf çorak bölgelerde yaşadıklarını varsaymamızın zor olmadığını kanıtlamaya çalışmıştım. Sıcaklık konusuna geldiğimizde, filin ve gergedanın yünlü kürkleri (her ne kadar sıcak bölgelerdeki bazı hayvanların da kürkleri olduğu iddia edilse de) bu hayvanların soğuk bir iklime uygun olduklarını en azından mümkün kılar niteliktedir. Kalın derililerin dünyanın büyük çoğunluğunda egemen olduğu eski bir devirde bugünkü geyik ve diğer bazı hayvanlara benzeyen bazı türlerin Kuzey bölgelere uyum sağlamamış olmaları işten bile değildir. Sibirya'nın ikliminin, önceki sayfalarda sözünü ettiğim fiziki değişimlerden önce, günümüzdeki güney yarımküreye benzer olduğuna inanacak olursak –bu durum, mevcut olguları bir yarımküreden diğerine aktardığımız farazi vakanın gösterdiği gibi diğer olgularla da uyumlu olduğundan– aşağıdaki sonuçlara varmamızın mümkün olduğu düşünülebilir: Birincisi, eskiden soğuk bu kadar sert değildi; ikincisi, kar uzun süreler boyunca toprağı kaplamıyordu (G. Amerika'nın 55°-56° gibi uçlarında durum bu şekilde değildir); üçüncüsü, bitki örtü-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

sü aynı enlemlerde bugün olduğundan daha tropik bir nitelikteydi; ve son olarak, bu bölgenin kuzeyine kısa bir mesafede (Pallas'ın bütün bir gergedan bulduğu yere kadar bile gitmeden) toprak sürekli olarak donmuş halde olabilirdi: Dolayısıyla yüzeyin birkaç metre altına gömülmüş herhangi bir hayvan ölüsü yüzyıllar boyunca korunabiliyordu.

Humboldt ve Lyell günümüzde 62° güney enlemine kadar uzanan daimi olarak donuk halde bulunan toprakların çizgisini aşan tüm hayvanların ölülerinin olur da yüzeyin birkaç metre altında kalmaları durumunda neredeyse sonsuz bir zaman boyunca korunmuş halde kalacağını söylemişlerdi: Nehrin sürüklediği ölüler için de aynısı geçerlidir; soyu tükenmiş memeliler de benzer şekilde toprak altında kalmış olabilirler. Bana kalırsa geriye kalan tek eksik adımın tamamlanmasıyla tüm problem, önceden bulunmuş olan tüm teorilere kıyasla oldukça basit bir şekilde çözülecektir. Sibirya düzlüklerinde karşılaşılan sayısız fosil kemiğini ve sonraki nesillerin andaçlarını anlatan Mr. Lyell'a göre, yatakların ya sığ denizde ya da nehir ağzında birikmiş olduğuna şüphe yoktur. Beechey'nin[1] Eschscholtz Körfezi[2] yolculuğundaki tasvirlerinden yola çıkarsak, aynı durum Amerika'nın kuzeybatı yakası için de geçerlidir:

1. Frederick William Beechey (1896-1856): İngiliz denizci ve coğrafyacı. (Ç.N.)
2. Alaska'da Çukçi Denizi'ne bakan bir girinti. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

Buradaki oluşum, aynı kıtanın güney kıyılarında gördüğüm kıyı çökellerinin aynısıydı. Sibirya'daki kalıntıların yalnız nehrin düzlükle kesiştiği noktalarda görünür olduğu da ayrıca kabul edilir. Bu olayı ve yakın zamanda oluşan rakımı göz önünde bulundurursak, Pampalar'dakine çok benzer bir durum karşımıza çıkar: Hayvan ölüleri önce denize doğru sürüklenmiş sonra bu kalıntılar, o sırada birikmekte olan çökellerce örtülmüştür. Bu yataklar o zamandan beri yükselmiştir; nehirler bu kanalları açtığında, gömülü iskeletler de ortaya çıkmaktadır.

O halde sorun şudur: Denizin dibindeki ölüler nasıl bu kadar iyi korunmuştur? Bir ölünün etli kısmının korunmuş olmasının ne kadar az rastlanan bir durum olduğu ve Kuzey'de bulunmasıyla doğrudan alakası olmadığı kanımca yeterince anlaşılmadı. Cuvier,[1] Billing'in yolculuğuna değinerek fil, bufalo ve gergedan *kemiklerine* en çok Lena ve İndigirka'nın ağzındaki adalarda rastlandığını dile getirir. Bazı kayalık tepeler hariç bu adaların kum, buz ve kemiklerden ibaret olduğu dahi söylenir. Bu adalar, Adams'ın bir mamut ölüsünü etiyle birlikte bulduğu yerin kuzeyindedir; hatta bir gergedanın yine benzer şekilde bulunduğu Vilyuy'un dahi 10° kuzeyinde kalmaktadır. *Kemikler* söz konusu oldukları için söz konusu leşlerin derin bir denize doğru sürüklendiklerini, bura-

1. Baron Georges Cuvier (1769-1832): Fransız doğabilimci ve zoolog. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

da dibe çöktüklerini ve etlerin çürüdüğünü varsayabiliriz. Ancak çürümenin kesintiye uğradığı daha sıra dışı ikinci durumda, ölü beden muhtemelen o sırada birikmekte olan çökellerin altında kalıyordu. Yılda bir mutlaka donan sığ bir denizde, birkaç metre derinliğinde bir çamur yatağının sıfırın üstünde bir derecede olup olmadığı sorulabilir. Buna cevaben tuzlu suyun donması için nasıl bir soğuğun gerekli olduğunu, derindeki çamurun aynı kısa ama sıcak bir yaz geçiren ülkelerde toprakaltının donması gibi düşük bir ortalama sıcaklığa sahip olduğunu unutmamamız gerekir. Bu durum mümkünse, bu soyu tükenmiş dört ayaklıların üzerinin örtülmesi de oldukça kolaydır; önceki yaşam şartlarını tartıştığımızda da, başlıca zorluklar aynı şekilde ortadan kalkmışlardır.

* * *

Bir deniz mahsulü var ki, onun önemine bu satırlarda özellikle değinmemiz gerekir. Esmer suyosunu ya da Solander'in[1] *Fucus giganteus*'u [dev suyosunu] adındaki bu bitki, hem dış kıyılarda hem de kanallarda alçak su seviyesinden derinlere kadar her kayanın üzerinde bitmektedir. *Adventure* ve *Beagle* gemilerinin yolculukları sırasında yüzeye yakın bir tane taşın bile üzerinde bu yüzen yosunu görmediğimi anımsamıyorum. Bu fırtınalı

1. Daniel Carlsson Solander (1733-1782): İsveçli doğabilimci. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

ülkede yolculuk eden gemilere yaptığı hizmet inkâr edilemez; şüphesiz birçoğunu faciadan kurtarmıştır. Bu bitkinin batı okyanusunda, ne kadar sert olursa olsun hiçbir kayanın karşı koyamadığı dev dalgalar arasında nasıl büyüdüğünü ve serpildiğini görmek kadar şaşırtıcı olan pek az şey vardır. Yuvarlak, yapışkan ve yumuşak kökünün çevresi birkaç santim ya eder ya etmez. Birkaçı bir araya geldiğinde, iç kanallarda yapıştıkları büyük kayaları kaldıracak kadar güçlüdür; bu taşlardan bazıları öyle ağırdır ki, yüzeye çıktıklarında tek kişi gemiye çıkaramaz bile.

Kaptan Cook ikinci yolculuğunda Kerguelen Adaları için "Kökü insanın ayak başparmağı kadar bile büyük olmayan bu ot muazzam bir uzunluğa sahiptir," diye yazar. "Daha önce de bahsettiğim gibi, bu otun yetiştiği bazı resiflerde kırk üç metrelik bir iple denizin dibini bulamamıştık. Demek ki su çok daha derin olmalıydı. Bu ot suda çapraz yönde yetişmediği, hatta dibe oldukça dikey bir şekilde indiği, sonrasında da büyük bir kısmı suyun yüzeyinde metrelerce yayıldığı için, bu bitkinin boyunun bazı yerlerde yüz metrenin üzerine çıktığını söylesem yalan olmaz." Falkland Adaları'nda ve Tierra del Fuego yakınlarında geniş suyosunu yatakları yirmi beş ya da otuz metrelik sulardan çıkarılır. Başka herhangi bir bitkinin kökünün Kaptan Cook'un söylediği şekilde yüz metreyi aşacağını zannetmiyorum. Coğrafi olarak

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

da epey yaygındır; Ümit Burnu'nun en uç güney adalarından kuzeyde 43° enlemdeki (Mr. Stokes'un bana verdiği bilgilere dayanarak) doğu kıyılarına kadar her yerde yetiştiği gibi, çok verimli olmasa da batıda 42° enlemdeki Chiloé Adası'nda da oldukça sık görülür. Muhtemelen daha da kuzeye uzansa da, çok geçmeden yerini bir başka tür alır. Dolayısıyla elimizde 15°'lik bir enlem aralığı var; Cook da bu türe Kerguelen Adaları'nda rastladığına göre, boylamda da 140°'den aşağı olamaz.

Varlıkları esmer suyosununa bağlı olan canlıların sayısı akıl alır gibi değildir. Bu su bitkisinin yataklarının sakinlerini anlatan koca bir kitap yazılabilir. Su yüzeyindekiler dışında tüm yaprakları beyaz renkli bir mercan kaplar. Burada olağanüstü derecede nadide biçimlere rastlarız; bazılarında suyılanına benzeyen polipler varken, diğer yerlerde daha muntazam türlere, hatta enfes *Ascidiæ*[1] bileşimlerine rastlanabilir. Yaprakların yassı yüzeyinde çeşitli yayvan denizkabukları, külahlı denizsalyangozları, kabuksuz yumuşakçalar ve ikikabuklular bulunabilir. Bitkinin her bir köşesinde sayısız kabuklu hayvan vardır. Karmakarışık köklerini salladığınızda ufak balıklar, denizkabukları, mürekkepbalıkları, envai çeşit yengeç, denizyumurtaları, denizyıldızları, muazzam denizhıyarları (bazılarının dış görünüşü deniz yumuşakçasına

1. Bir tulumlular familyası. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

benzer), planaryalar ve bir sürü deniz kurdu düşüverir. Ne zaman bir esmer suyosunu dalına baksam, yeni ve ilginç biçimlerde yeni bir hayvan keşfetmişimdir. Esmer suyosununun pek verimli olmadığı Chiloé'de birçok denizkabuğu, mercan ve kabuklu canlı yoktu ama bazı *flustra* yosunları ve *Ascidiæ* bileşimleri duruyordu; ancak sonuncular Tierra del Fuego'da görülenlerden farklı bir türe aitti. Suyosununun, içinde yaşayan hayvandan daha geniş bir alana yayıldığını görebiliyoruz.

Bu yüce deniz ormanlarını yalnız dönenceler arası bölgelerde karada bulunan ormanlarla kıyaslayabilirim. Yine de o ormanlar herhangi bir ülkede tükenecek olsa, esmer suyosununun tükenmesinden sonra yok olacak hayvan sayısını geçebileceğine inanmıyorum. Bu bitkinin yaprakları arasında, başka hiçbir yerde beslenemeyecek ve barınamayacak çeşitli balık türleri yaşar; o balıkların yok olmasıyla pek çok karabatak, dalgıçkuşu ve diğer balıkçıllar da ölüp gidecektir; son olarak da bu sefil toprakların sefil efendisi olan Fuego'lular yamyamlığı iki misli yapmaya başlayacak, sayıları azalacak ve belki de sonunda onlar da yok olacaktır.

8 HAZİRAN – Erkenden yelken açarak Puerto del Hambre'den ayrıldık. Kaptan FitzRoy, Macellan Boğazı'nı yeni keşfedilen Magdalena Kanalı üzerinden terk etmeye karar vermişti. Güneydeki yolumuz daha önce sözünü ettiğim o kasvetli kanaldan geçerek bir başka, öncekinden daha

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kötü bir dünyaya açılıyordu. Rüzgâr sert değildi ama oldukça koyu bir sis olduğundan, ilginç manzaraları göremedik. Parçalı kara bulutlar dağlara doğru ilerlemiş, zirveden neredeyse zemine kadar tamamen her yeri kaplamıştı. O karanlık kütlelerin arasından görebildiklerimiz son derece ilginçti: Yalçın kayalıkları, karlı külâhları, mavi buzulları ve donuk gökyüzünün önünde beliren sert hatları farklı mesafelerden ve yüksekliklerden seçebildik. Bu manzaranın ortasında, o sırada bulutların arasında gizlenmiş olan Sarmiento Dağı'nın yakınlarındaki Dönüş Burnu'na demirledik. Minik koyumuzun ulu, neredeyse dikey duvarlarının dibinde ıssız bir çadır duruyordu; bir tek o bize bu tenha topraklarda dolaşan insanı anımsatıyordu. İnsanın daha az hak ya da iktidar iddia edebildiği bir manzara daha bulabilmek zor olur. Doğanın cansız tüm güçleri –kayasından karına ve buzuna, rüzgârından suyuna– birbiriyle savaş ederken, insana karşı birlik oluyordu. Burada hüküm sürenler onlardı.

9 HAZİRAN – Sabah saatlerinde sis örtüsünün Sarmiento'nun üzerinden kalkmasını ve tüm manzarayı gözlerimizin önüne sermesini keyifle seyrettik. Tierra del Fuego'nun en yüksek dağlarından olan Sarmiento iki bin metre yüksekliğinde. Toplam yüksekliğinin sekizde birini kaplayan karanlık ormanın yukarısında kar zirveye kadar uzanıyor. Asla erimeyen ve dünya durduğu müd-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

detçe de erimeyecekmiş gibi duran karlar soylu ve haşmetli bir manzara sunuyor. Dağın anahatları göz dolduracak kadar berrak ve belirgindi. Bu beyaz ve parlak yüzeyden yansıyan ışığın bolluğu nedeniyle hiçbir yere gölge düşmüyordu; bir tek dağın gökyüzünü kesen hatları görünüyor, bu yüzden de dağ tüm heybetiyle ortaya çıkıyordu. Tek tük buzullar karlı dağdan denize dolambaçlı bir şekilde uzanıyordu; görüntü donmuş bir Niagara Şelalesi'ne benziyordu. Mavi buzdan bu şelale, belki de hareket eden şelale kadar güzeldi. Gece olduğunda kanalın batı kısmına ulaşmıştık, ancak su öyle derindi ki, demir atacak yer bulamadık. Bu nedenle on dört saatlik zifiri karanlık bir gece boyunca, denizin bu dar kolunda dönüşümlü olarak nöbet durduk.

10 HAZİRAN – Sabah olduğunda Pasifik'in açık sularına doğru yola koyulduk. Batı yakası alçak, yuvarlak ve oldukça çorak granit ve yeşiltaş tepelerinden ibaretti. Sir John Narborough[1] bu kısımlardan birine, "olağanüstü kasvetli topraklar" olduğu için South Desolation[2] adını vermiştir ve bu yer, bu adı tümüyle hak eder. Adaların dışında sayısız kaya parçası bulunur ve okyanusun açık suları dur durak bilmeden bu kayalıklara çarpar durur. Doğu ve Batı Furies arasından geçtik; ileri-

1. Sir John Narborough (1640-1688): İngiliz deniz komutanı. (Ç.N.)
2. (İng.) Güney Kasveti. (Ç.N.)

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

deki kuzey sularında öyle dalgalıydı ki, oraya Samanyolu adı veriliyordu. Bu yakaya bir kez bakması, denizci olmayan bir insana gemi enkazlarını, tehlikeleri ve ölümü düşündürmeye yeter; biz de bu yere baktıktan sonra, Tierra del Fuego'ya sonsuza dek veda ettik.

BELONGS TO KAKTÜS TEAM

kötü bir dünyaya açılıyordu. Rüzgâr sert değildi ama oldukça koyu bir sis olduğundan, ilginç manzaraları göremedik. Parçalı kara bulutlar dağlara doğru ilerlemiş, zirveden neredeyse zemine kadar tamamen her yeri kaplamıştı. O karanlık kütlelerin arasından görebildiklerimiz son derece ilginçti: Yalçın kayalıkları, karlı külâhları, mavi buzulları ve donuk gökyüzünün önünde beliren sert hatları farklı mesafelerden ve yüksekliklerden seçebildik. Bu manzaranın ortasında, o sırada bulutların arasında gizlenmiş olan Sarmiento Dağı'nın yakınlarındaki Dönüş Burnu'na demirledik. Minik koyumuzun ulu, neredeyse dikey duvarlarının dibinde ıssız bir çadır duruyordu; bir tek o bize bu tenha topraklarda dolaşan insanı anımsatıyordu. İnsanın daha az hak ya da iktidar iddia edebildiği bir manzara daha bulabilmek zor olur. Doğanın cansız tüm güçleri –kayasından karına ve buzuna, rüzgârından suyuna– birbiriyle savaş ederken, insana karşı birlik oluyordu. Burada hüküm sürenler onlardı.

9 HAZİRAN – Sabah saatlerinde sis örtüsünün Sarmiento'nun üzerinden kalkmasını ve tüm manzarayı gözlerimizin önüne sermesini keyifle seyrettik. Tierra del Fuego'nun en yüksek dağlarından olan Sarmiento iki bin metre yüksekliğinde. Toplam yüksekliğinin sekizde birini kaplayan karanlık ormanın yukarısında kar zirveye kadar uzanıyor. Asla erimeyen ve dünya durduğu müd-

BELONGS TO KAKTÜS TEAM